

Nedim ve Nabi'de İstanbul Türkçesi

Zehra Öztürk

Batman Üniversitesi

İstanbul Türkçesi

İstanbul Türkçesi deyince aklımıza şunlar geliyor: 1. İstanbul ahalsinin konuşma dili, 2. Osmanlı'dan bu yana Türkiye'de kullanılan edebî dil, 3. Resmî dil (devletin yazışma dili).

İstanbul Türkçesi, Fatih Sultan Mehmet'in İstanbul'u fethetmesinden bu yana devletin başkenti olan İstanbul'da zaman içinde gelişmiş, işlenmiş ve yerleşmiş olan Türkçedir. İstanbul Türkçesi, daha ilk anlardan başlayarak yalnız İstanbullular tarafından değil, imparatorluğun her tarafından gelen Türkler (ve Türkleşenler) tarafından işlene işlene güzelleşmiş lisandır.

N. Sami Banarlı'nın dediği gibi İstanbul Türkçesi, tıpkı İstanbul gibi yalnız İstanbulluların değil, bütün Türk milletinin müşterek eseridir (*Türkçenin Sırları*, 230).

Osmanlı devleti henüz bir beylikken Bursa ve Edirne'de konuşulan Türkçe İstanbul Türkçesine zemin hazırlamıştır. Bu bakımdan aslen Bursalı olan Fatih'in hocası Ahmed Paşa şiirlerinde İstanbul Türkçesini kullanan ilk şair sayılabilir:

“Eyâ perî nicesin hoş musun safâca mısın
 Gele beri nicesin hoş musun safâca mısın
 Seher kılup gelür Ahmed ki diye şehrimizün
 Güzelleri nicesin hoş musun safâca mısın”

Mısralarda görüldüğü gibi “İstanbul’un güzelleri hal hatır sorunlar diye Ahmed sabah erken kalkıp geliyor.”

Ahmed Paşa ve Necatî, Fatih devrinin Türkçeyi güzel kullanan şairlerindendir.

Batı’da Fatih döneminden itibaren İstanbul Türkçesi edebî dil olarak yerleşirken doğuda da Ali Şîr Nevâî ve Hüseyin Baykara dönemlerinde (XV-XVI. yüzyıl başları) Çağatay Türkçesi edebî dil olarak geliyordu. Doğu’da İstanbul Türkçesi denince Osmanlı başkentinde gelişip olgunlaşan edebî dil akla geliyordu. Osmanlı ülkesinin şairleri ile Çağatay ülkesinin şairleri birbirlerinden haberdardılar ve birbirlerinin eserlerini okuyorlardı.

Yavuz Selim ve Kanunî Sultan Süleyman çağlarında İstanbul’da Necatî yanında Âhî, Zâtî gibi şairler yetişmişti. Kanunî döneminde Bâkî gibi bir şair İstanbul Türkçesiyle şaheserler yazarken Bağdat’ta yetişen Fuzûlî, Âzerî Türkçesinin temsilcisi oluyordu. Kanunî’nin Bağdat seferi sırasında Hayâlî ve Taşlıcalı Yahya gibi İstanbullu şairlerle tanışan Fuzûlî onlarla ilgili olarak Leylâ vü Mecnun mesnevisinin sebab-i te’lif bölümünde:

Olmuştu refîk ü hemzebânım
 Âyine-i tûtî-i revânım
 Bir nice zarîf-i hıttâ-i Rûm
 Rûmî ki dedik kazıyye malûm
 Hem ilm fenninde nüktedânlar
 Hem söz revîşinde dür-feşânlar

beyitleriyle hayranlığını belirtmiştir (Kabaklı, II, 575, 587). “Rum ülkesinden (İstanbul’dan) bir grup zarîf kişi arkadaşım, dildeşim ve su gibi akıcı konuşan papağanımın aynası olmuşlardı. İstanbullu dediysek mesele malûm, hem bilgi alanlarında keskin anlayışa sahiptiler hem konuşma üslûbunda inci gibi söz söylüyorlardı.”

XV.-XVIII. yüzyıllar arasındaki İslâm coğrafyasını doğusuyla ve batısıyla bir bütün şekilde ele alarak Osmanlı Devletinin dünya üzerindeki konumunu göz önüne getirdiğimizde bu devletin resmî ve edebî dili olan İstanbul Türkçesinin önemi anlaşılır.

O dönemlerin İslâm dünyasında (doğuda batıda, kuzeyde güneyde) okumuş ve aydın anlayışında ortak bir kabulleniş var: Bir kişi kendini okumuş diye bildiriyorsa Arapça, Farsça ve İstanbul Türkçesi bilecek. Aksi takdirde kendini kitapla yazıyla ilgisiz bir insan olarak takdim etsin. O zaman ondan bu lisanları bilmesi beklenmez; sadece yaşadığı bölgedeki kendi dilinin mahallî ağzını konuşur, o kadar.

NÂBÎ

Nâbî, "Taşralı". 1052/1642'de Ruha'da(Şanlıurfa) doğmuş. Nedim'den kırk yaş büyük. Çocukluğu ve ilk gençlik yılları Urfa'da geçmiş; ilk eğitimini de orada almış. İyi bir tahsil görüp Arapça ve Farsça öğrenmiş. 24-25 yaşlarında İstanbul'a gelmiş ve burada Vezir Musahib Mustafa Paşa'nın divan kâtibi olmuştur. Bundan sonra Nâbî tanınmaya ve şiirleri çevreden takdir görmeye başlar. Daha sonra Halep'e giden şairimiz uzun müddet orada kalmıştır. Halep valisi olan eski dostu Baltacı Mehmed Paşa'nın yardım ve desteği ile 70 yaşlarında iken tekrar İstanbul'a gelen Nâbî ömrünün son iki yılını burada geçirmiştir.

Şair Nâbî, Arapça ve Farsçayı bu dillerde yazacak kadar bilir. Özellikle Farsça ve edebiyat alanındaki bilgisi takdir edilir. Dindar, ağırbaşlı, sakin ve filozof mizaçlı bir kişidir. Şiirde hikemî tarzın öncüsü olan Nâbî'nin mısraları darb-ı mesel olarak dillerde dolaşmıştır.

Sakin terk-i edebden kûy-i mahbûb-ı Hudâdır bu
Nazargâh-ı ilâhîdir makam-ı Mustafâ'dır bu

.....

Sözde darbu'l-mesel irâdına söz yok ammâ
Söz odur âleme senden kala bir darb-ı mesel

.....

Etme âr öğren oku ehlinden
Her şeyin ilmi güzel cehlinden

.....

Erzân, meta-ı fazl u hüner, tâ o denlü kim
Bin ma'rifet, zemânede bir âferinedir
Ebnâ-yı dehr, her hünere âferîn verir
Yârâb, bu âferîn ne tükenmez hazînedir.

NEDİM

Nedim, “İstanbulu”. Bir İstanbullu olarak memleketini seviyor. İstanbul Türkçesiyle büyümüş. Nedim’in dedeleri İstanbul’un fethinden beri burada yaşamışlardır. Fatih devrinde yaşamış ve Mevlevî tarikatine mensup Karaçelebizâde Âsım, Nedim’in büyük dedesidir. Nedim atalarının İstanbullu oluşuyla övünür:

“Fahr iken ecdâdıma ol âstânın hizmeti
Hazret-i Sultân Ebü'l-Fethin zamanından beri
Padişâhân-ı selefden bunca ihsanlar görüp
Her biri olmuşken ol bâb-ı refi'nin çâkeri”
Şair Beşiktaş'ta oturduğunu da şöyle ifade eder:
“Münâsibdir sana ey tıfl-ı nâzım hüccetin al gel
Beşiktaş'a yakın bir hâne-i vîrânımız vardır”

Nedim bir İstanbul şairi olarak yaşadığı III. Ahmed devrini bütün canlılığıyla şiirlerinde aksettirir. İstanbul'un tabii ve mimarî güzelliği, Sâdâbâd eğlenceleri, gül ve lale bahçeleri onun şiirinde yer alır.

Erişdi nev-bahâr eyyâmı açıldı gül ü gülşen
Çerâğan vakti geldi lâlezârın dîdesi rûşen
Çemenler döndü rûy-i yâre reng-i lâle vü gülden
Çerâğan vakti geldi lâlezârın dîdesi rûşen

Nedim, şiirde Arapça ve Farsça kelime ve terkip kullanmaktan kaçınmış; şiire açıklık, ferahlık ve sadelik getirmiştir. Şiirlerinde dinî ve tasavvufî konulara yer vermez, ahireti asla aklına getirmez. Dünya zevklerine düşkün, uçarı ve hercâidir:

“Gülelim oynayalım kâm alalım dünyâdan”
Nedim’in hayat felsefesini ortaya koyan bir başka beyit:
“Bir nîm neş’e say bu cihânın bahârını
Bir sâgar-ı keşîdeye tut lâlezârını”

Nedim’in zevk ve eğlenceyi esas alan dünya görüşüne bir başka örnek:

“Ayağın sakınarak basma aman sultanım
Dökülen mey, kırılan şîşe-i rindân olsun”

Nabi ve Nedim’de İstanbul Türkçesi ve İstanbul Sevgisi

Nedim İstanbullu, Nâbî ise Urfalıdır. Nedim şuh, uçarı, dünya zevklerine düşkündür. Nâbî ise ağırbaşlı, nasihatçi ve dindardır. İkisinin ortak yönleri İstanbul’u ve İstanbul Türkçesini sevmeleridir. İkisi de Arapça ve Farsça bildikleri gibi, konuşma ve yazı dili olan farklı Türkçelerden de haberdardılar. Evet, Nedim ve Nâbî’de İstanbul Türkçesi bir tercih ve sevgidir. Nâbî uzun yıllar başka şehirlerde yaşadığı halde İstanbul Türkçesini unutmamış, bilâkis eserlerinde kullanmaya özen göstermiştir.

Ayrıca şairlerimizin ikisinin de şiirlerinde mahallîleşme cereyanının etkisi vardır. Eserlerinde halk söyleyişlerine ve deyimlerine yer veriyorlar; şiir dilinde sadeleşmeden yanalar. Nâbî “Şiir sözlük değildir.” diyor:

“Ey şîr meyânında satan lafz-ı garîbi
Divân-ı gazel, nüsha-i kâmus değildir.”
Başka bir mısraında da:
“Müşkil lugatle olmaz hoş-reng şîr ü inşâ”

demektedir.

Şairlerimiz kelimelerdeki anlaşılabilirlik kadar söz âhengine de önem vermişlerdir:

Nâbî’de ses musikisi:

Gonca gülsün gül açılsın cûy feryâd eylesin
Sen sus ey bülbül biraz gülşende yârim söyleyin

Nedim'de ses musikisi:

Haddeden geçmiş nezâket yâl ü bâl olmuş sana
Mey süzölmüş şîşeden ruhsâr-1 al olmuş sana

Farklı ekollerin temsilcisi olan Nâbî ve Nedim'in edebiyat anlayışlarında da bazı ortak noktalar vardır: Divan şiirinde göz siyahtır. Halk şiirinde ise elâ göz makbuldür. Nâbî ve Nedim'in mısralarında Divan şiirinin genel anlayışına aykırı olarak mavi göze yer verilmiştir:

Hayâl ettin gönül çeşm-i kebûdun ol perî rûyun
Kenâr-1 nüsha-i ümmîde nakş-1 lâciverd ettin

Nâbî

Sâgar çekerek zevk ile Kandilli suyundan
Göksûya gel ey çeşm-i kebûd âlem-i âb et

Nedim

Nedim için İstanbul Türkçesi, çocukluğu bu şehirde geçtiği için farkında olmadan öğrendiği bir dil değildir. Nedim konuştuğu ve şiir yazmakta kullandığı Türkçenin diğer Türkçelerden farklı olduğunun şuurundaydı. Nitekim onun Çağatay Türkçesi ile yazdığı şiirleri de vardır. Anadolu halk konuşmasını da biliyor, hece ölçüsüyle yazılmış şiiri (türkü) vardır:

“Sevdiğim cemâlin çünkü göremem
Çıkmasın hayalin dil-i şeydâdan
Hâk-i pâye çünkü yüzler süremem
Alayım peyâmın bâd-1 sabâdan
Kebûd-1 çeşm bî-rahm etti nigâhın
Âşıkların göğe çıkardı âhın
Sordum gerdanından zülf-i siyâhın
Bir haber vermedi aktan karadan”

Nedim İstanbul halkının gündelik konuşmasını şiire taşımıştır:

Sen böyle soğuk yerde niçün yatar uyursun?
Billâh döğür dur hele dâyen seni görsün
Dahi küçücüksün, yalınız yatma üşürsün
Serd oldu havâ çıkma koyundan kuzucağım

.....

Nedîm-i zâra benzer âşıkım yokdur demişsin sen
Efendim işte vardır ben esîrin ben giriftârın

.....

Kim öğretti sana cânâ bu denlü şîve vü nâzı
Ki dâim böyle nâz ile güler nâz ile söylersin

.....

Sen de gel gâhice hâlî kalmasın cânâ yerin
Suç benim olsun beni döğsün duyarsa mâderin

.....

Gülüm şöyle gülüm böyle demektir yâre mûtadım
Seni ey gül sever cânım ki cânâna hitabımsın

Meşhur İstanbul kasidesinden de “dedikoducu hanımların konuşma tarzı”na örnek:

Hep halkının etvârı pesendîde vü makbûl
Derler ki biraz dilberi bî-mihr ü vefâdır

Nâbî'ye baktığımızda, şair, Urfa'da doğmuş ve ömrünün büyük bir kısmını İstanbul dışında geçirmiş bir taşralı olarak İstanbul'u seviyor, İstanbul Türkçesini benimsiyor. Nâbî Halep'te bulunduğu müddetçe İstanbul'un ve İstanbul Türkçesinin özlemini çekmiştir.

Bilen hâk-i Sitanbuldur rüsûm-ı şîve-i nâzı
Kenârın dilberi nâzik de olsa nâzenîn olmaz

Onun şiirinde özlediği İstanbul Türkçesidir. Bunda uzun yıllar İstanbul'dan ayrı kalıp Halep'te bulunmuş olmasının da tesirleri vardır. Şair, İstanbul'dan ayrı kalmakla, sözlerinin de tatsız tuzsuz olduğunu söylüyor:

Nâbî aceb mi sözlerümüz olsa bî-nemek
İstanbul'un lisânın unutduk kenârda

Halep'te kaldığı yıllarda kulakları İstanbul Türkçesini duymaya hasret kalmıştır. Nâbî “ kulağın gıdası düzgün ve temiz konuşmaları dinlemek, gözün gıdası güzel insanları görmektir; hikâyeyi anla.

İstanbulluların şeker gibi güzel sözlerini işitmeye taşradaki insanın kulağı hasret kalır.” demektedir:

“Sem’un gıdası ma’nî-i pâkize-nutkdur
 Çeşmün gıdâsı hüsndür anla hikâyeti
 Elfâz-ı sükkârîni Sitanbûliyândan
 Sem’un kenârlarda kalur dilde hasreti
 Hüsn-i edâ vü hüsn-i vefâ hüsn-i her umûr
 Ol şehr-i bî-bedelde bulur hüsn-i gâyeti
 Ol dil-güşâ makaller ol hurde nükteler
 Mümkün midür bula Arabistan’da sûreti
 Ol cân-fezâ suhanların ol şühedâların
 Akkamlar lisânına olsun mu nisbeti
 “Ba’dî leke” hitâblarından gelür mi hîç
 Harf-i “a cânım âh efendim” halâveti”

Nedim’in İstanbul’la ilgili ifadeleri:

Yok bu şehr içre senin vafettiğin dilber Nedim
 Bir perî sûret görünmüş bir hayâl olmuş sana

Nedim’deki İstanbul sevgisine bir örnek olarak Sâdâbâd vesilesiyle İstanbul’u övmek için yazdığı kasidesinden birkaç mısra:

Bak Sitanbul’un şu Sâdâbâd-ı nev-bünyânına
 Âdemin canlar katar âb ü havâsı cânına
 Ey sabâ gördün mü mislin, bunca demdir âlemin
 Püşt-i pâ urmaktasın İran’ına Tûran’ına
 Ey felek insâf, ey mihr-i cihân-ârâ amân
 Bir nazîri var ise söylen konulsun yanına
 Sizde böyle müşk olur mu deyü hâkinden biraz
 Âh göndersem sabâ ile Hutun hâkânına
 Cedvel-i Sîm içre âdem binse bir zevrâkçeye
 İstese mümkün varılmak cennetin tâ yanına

Şu mısralar da Nedim'in, *Damad İbrahim Paşa* için yazdığı meşhur İstanbul kasidesinden:

Bu şehr-i Sitanbul ki bîmisl ü bahâdır
 Bir sengine yekpâre Acem mülkü fedâdır
     Bir gevher-i yektâdır iki bahr arasında
     Hurşîd-i cihan-tâb ile tartılsa sezâdır
 Altında mı üstünde midir cennet-i âlâ
 El-hak bu ne hâlet bu ne hoş âb ü havâdır
     Her bağçesi bir çemenistân-ı letâfet
     Her gûşesi bir meclis-i pür feyz ü safâdır
 Kâlâ-yı ma'ârif satılır sûklarında
 Bâzâr-ı hüner ma'den-i ilm ü ulemâdır

Nâbî, Hayriyye'sinde *Der Beyân-ı Şeref-i İstanbul* başlığıyla açtığı ayrı bir bölümde İstanbul'u medeniyet bakımından uzun uzun metheder. Ona göre İstanbul bütün kabiliyetli insanların toplandığı, kemale erdiği, izzet ve şeref mertebelerine yükseldiği bir şehirdir.

*Der Beyân-ı Şeref-i İstanbul*dan bazı mısralar:

İlm ile ma'rifete cây-ı kabûl
 Olmaz illâ ki meger İstanbul
     Olmağa meyve-hor-ı bağ-ı hüner
     Olmaya şehr-i Sitanbul kadar
 İtsün İstanbul'ı Allah ma'mûr
 Andadur cümle meâlî-i umûr
     Ne kadar var ise ashâb-ı kemâl
     Hep Sitanbul'da bulur istikbâl
 Her kemâl anda bulur mi'yârın
 Her hüner anda görür mikdârın
     Ne kadar âlemi devr itse sipihr
     Bulmaz İstanbul'a benzer bir şehr
 Hüsn ile görmek ile müstesnâ
 Anı âgûşuna çekmiş deryâ

Ne kadar var ise aksâm-ı hüner
 Hep Sitanbul'da bulur revnak u fer
 Nakş u tasvîr u hutût u tezhîb
 Hep Sitabul'da bulur zînet ü zîb
 Mâ-hasal cümle sînâât u hıref
 Hep Sitabul'da bulur izz ü şeref
Nâbî İstanbul ile taşrayı karşılaştırıyor:
 Dahı vardur nice envâ-ı hüner
 Taşrada nâmını da bilmezler
 Ne bilür hânedekin hâric-i dâr
 Ne bilür lüccedekin ehl-i kenâr
 Andadur mâ-hasal-i kadr-i hüner
 Taşralarda kim okur kim dinler

Sonuç

Fatih Sultan Mehmet'in 1453'te İstanbul'u fethetmesiyle bu şehir Der-Saadet yani "mutluluk kapısı" olarak Osmanlı Devletinin hem siyasî hem kültür başkenti olmuştur. Zaman içinde İstanbul Türkçesi edebi dil olarak gelişmiş, Bâkî'den başlayarak Nâbî ve Nedim'e kadar usta şairlerin mısralarında söyleyiş ahengi ve ifade gücüyle doruk noktasına ulaşmıştır. Nâbî XVII yüzyılın sonlarında hikemî şiirin temsilcisi olmuş, hikmet ve düşünceye dayalı şiirler yazmıştır. Şiirde sade dili ve İstanbul Türkçesini savunmuştur. Nedim ise XVIII. Yüzyılın başlarında neşe ve eğlencenin, günlük hayat ve dışa dönük yaşayışın şairi olarak Lale Devri'nin sembolü olmuştur. İstanbul'un konuşma dilini şiire taşımıştır.

Nedim İstanbullu, Nâbî ise tabir caizse taşralıdır.

Sonuç olarak her biri kendi üslûbunda ekol olmuş bu iki farklı şair, Nâbî ile Nedim, İstanbul Türkçesinde ve İstanbul sevgisinde ittifak etmişlerdir.

Kaynakça

- Abdullah Uçman, "Nedim, Ahmed", *Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi*, c.VII, İstanbul, Dergâh Yayınları, 1990, s.1-4.
- Abdülkadir Karahan, "Nâbî", *TDV İslâm Ansiklopedisi*, c. XXXII, İstanbul, 2006, s. 258-260.
- Ahmet Caferoğlu, *Türk Dili Tarihi*, II, İstanbul, 1974.
- Ahmet Kabaklı, *Türk Edebiyatı*, c. II, İstanbul, Türk Edebiyatı Vakfı Yayınları, 1994.
- Ali Fuat Bilkan, *Nâbî Divanı I-II*, İstanbul, Millî Eğitim Bakanlığı, 1997.
- Hasibe Mazıoğlu, *Nedim'in Divan Şiirine Getirdiği Yenilik*, Ankara, Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1957.
- Hasibe Mazıoğlu, *Nedim*, Ankara, Kültür ve Turizm Bakanlığı, 1988.
- Hayati Develi, *XVIII. Yüzyıl İstanbul Hayatına Dair Risâle-i Garîbe*, İstanbul, Kitabevi, 1998.
- İskender Pala, "Nabî", *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi*, c.VI, İstanbul, 1994, s. 25.
- İskender Pala, "Nedim", *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi*, c.VI, İstanbul, 1994, s.60-62.
- İskender Pala, *Hayriye (Yusuf Nâbî)*, İstanbul, Kapı Yayınları, 2005.
- Mahmut Kaplan, *Hayriyye-i Nâbî (İnceleme-Metin)*, Ankara, 1995.
- Mehmed Çavuşoğlu, "Nedim'e Dair", *Türk Dili*, III, 426 (Haziran 1987), 331-344.
- Meserret Diriöz, *Eserlerine Göre Nâbî*, İstanbul, Fey Vakfı, 1994.
- Mine Mengi, *Divan Şiirinde Hikemî Tarzın Büyük Temsilcisi Nâbî*, Ankara, Atatürk Kültür Merkezi Yayınları, 1991.
- Mine Mengi, "Nâbî'nin Şiirlerinde Urfa, İstanbul, Halep" *Millî Folklor*, Yıl 24, Sayı 95, sayfa 45-53.
- Muharrem Ergin, *Türk Dil Bilgisi*, İstanbul, 1972.
- Muhsin Macit, "Nedim", *TDV İslâm Ansiklopedisi*, c. XXXII, İstanbul, 2006, s. 513.
- Muhsin Macit, *Nedim Divanı*, Ankara, Akçağ Yayınları, 1997.

- Mustafa Kutlu, “Nâbî, Yusuf”, *Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi*, c.VI, İstanbul, Dergâh Yayınları, 1986, s.492-495.
- Nihad Sâmi Banarlı, *Türkçenin Sırları*, İstanbul, 1972.
- Rasih Erkul, “Mahallileşme ve Nedim’in Şarkıları”, *TurkishStudies*, volume 4/5, Summer 2009, p.166-181.
- Rekin Ertem, “İstanbul Türkçesi”, *Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi*, c.V, İstanbul, Dergâh Yayınları, 1982, s.24-25.
- Tahsin Banguoğlu, *Türkçenin Grameri*, İstanbul, 1974.
- Tanju Oral-Seyhan, “İstanbul Türkçesi”, *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi*, c.IV, İstanbul, 1994, s.243-246.
- Vasfi Mahir Kocatürk, *Türk Edebiyatı Tarihi*, Ankara, Edebiyat Yayınevi, 1970.